

УДК 657.633

Данилюк І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики та інформатики
Тернопільського національного економічного університету

Зорій Н.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг
Тернопільського національного економічного університету

ОЦІНКА ОБЛІКУ ТА СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ЯК ІНСТРУМЕНТИ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

ESTIMATION OF ACCOUNT AND SYSTEMS OF INTERNAL CONTROL AS INSTRUMENT OF BUSINESS SAFETY

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто необхідність організації ефективної системи внутрішнього контролю на підприємстві. Охарактеризовано складові системи внутрішнього контролю, їх завдання та роль в управлінні діяльністю підприємства, подано критерії оцінювання ефективності системи внутрішнього контролю. Проведене дослідження дало змогу зробити висновки про те, що організований внутрішній контроль є інструментом безпеки бізнесу підприємства.

Ключові слова: аудит, системи внутрішнього контролю, облікова система, середовище контролю, процедури контролю, оцінка, критерії ефективності, безпека бізнесу.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена необходимость организации эффективной системы внутреннего контроля на предприятии. Охарактеризованы составляющие системы внутреннего контроля, их задачи и роль в управлении деятельностью предприятия, поданы критерии оценивания эффективности системы внутреннего контроля. Проведенное исследование дало возможность сделать выводы о том, что эффективно организованный внутренний контроль является инструментом безопасности бизнеса предприятия.

Ключевые слова: аудит, система внутреннего контроля, учетная система, среда контроля, процедуры контроля, оценка, критерии эффективности, безопасность бизнеса.

ANNOTATION

In the article the necessity of organization of the effective internal checking system is considered on an enterprise, the making internal checking systems, their tasks and role, are described in a management activity of enterprise, the criteria of evaluation of efficiency of the internal checking system are given. The conducted research enabled to draw conclusion that the effectively organized internal control is the instrument of safety of business of enterprise.

Keywords: audit, internal checking system, registration system, control environment, control procedures, estimation, criteria of efficiency, business safety.

Постановка проблеми. Аудит в Україні знаходиться на стадії формування. Орієнтуючись на досвіді інших країн, він намагається адаптуватися до міжнародної практики бізнесу. Основна мета аудиту – допомогти та захистити інтереси користувачів від різного роду зловживань, у тому числі від неправдивої економічної інформації, яка може слугувати базою для прийняття рішень фінансового характеру менеджерами підприємства.

Класична аудиторська перевірка охоплює різні етапи та процедури. Однією зі складових пе-

ревірки показників фінансової звітності є оцінка системи обліку та внутрішнього контролю клієнта. Вирішення цього завдання сприяє раціональному використанню ресурсів аудитора та є одним з основних моментів етапу планування.

Ефективна система обліку та контролю на підприємстві забезпечує прийняття обґрунтованих, вчасних управлінських рішень, виявляє, запобігає попереджує зловживання, допомагає раціонально використати ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню оцінки ефективності функціонування системи обліку та внутрішнього контролю достатньо приділялося уваги такими науковцями, як: І.А. Белобжецкий, Н.Т. Белуха, Б.І. Валуєв, С.Ф. Голов, Ю.А. Данілювський, Е.А. Кочерін, О.А. Петрик, В.С. Рудницький, В.Н. Суйц, А.Д. Шермет та ін.

Водночас дане питання й надалі залишилося дискусійним стосовно змісту та визначення критеріїв ефективності.

Мета статті полягає у визначенні обґрунтованої організаційної характеристики системи внутрішнього контролю не лише як невід'ємної складової успішної діяльності, а також як одного з елементів захисту бізнесу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасна практика управління не може здійснювати фінансово-господарську діяльність без такого елемента, як контроль. Для належної організації контролю важливі такі складові, як інформаційна система обліку, аналізу, нагляду за технологічною схемою з боку менеджменту.

Інформацію для контролю фінансово-господарської діяльності підприємства можна поділити на дві групи: стандартну, яка регламентується стандартами фінансового обліку, і нестандартну, яку готують спеціалізовані служби управлінського та стратегічного обліку на вимогу менеджерів. Оскільки стандартна інформація регламентована стандартами фінансового обліку, звітні форми, які складають на підставі цього виду обліку, мають назву фінансової звітності.

Ураховуючи те, що окремі стандарти фінансового обліку допускають інваріанти оцінки активів, капіталу, зобов'язань, виникає необхідність юридичного оформлення того варіанту обробки даних обліку, який розкриває специфічні сторони функціонування господарської діяльності підприємства. Такий документ носить назву облікової політики, і його роль полягає в тому, щоб узаконити обраний варіант ведення обліку й слугує підставою для відображення специфічних особливостей діяльності підприємства й ознайомлення з цим документом не лише його менеджерів, а й внутрішніх перевіряючих і зовнішніх контролюючих органів місцевого та державного рівнів.

Досвід формування облікової політики на рівні фірми пов'язують із встановленням офіційних стандартів фінансового обліку в США, які були розроблені в 1929 р. [1, с. 21]. Облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються для складання і подання фінансової звітності підприємства [2]. Принципи являють собою правила, за допомогою яких оцінюють, реєструють господарські операції, а результати операцій відображають у фінансовій звітності. Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначено такі принципи, як: обачність, коли бухгалтер обирає такий метод оцінки, який дозволяє уникнути заниження у фінансовій звітності витрат і зобов'язань; принцип автономності свідчить про те, що активи, капітал і зобов'язання підприємства повинні розглядатись окремо від зазначених категорій інших підприємств та майна, доходів і зобов'язань власників цього підприємства; принцип безперервності полягає в оцінці активів і зобов'язань, виходячи з умов функціонування підприємства в майбутньому; періодичність передбачає розподіл діяльності підприємства на певні періоди з метою відображення у фінансовій звітності; принцип послідовності вимагає дотримання підприємством обраної облікової політики протягом звітного року; принцип повного висвітлення свідчить про те, що фінансова звітність повинна відображати фактичні та потенційні наслідки господарських операцій підприємства.

Важливим принципом є принцип нарахування і відповідності доходів та витрат, який свідчить про визначення фінансового результату звітного періоду шляхом порівняння зазначених категорій. Не менш важливим вважається принцип привалювання сутності над формою й полягає у відображенні в обліку реальних господарських операцій. Що стосується принципу історичної собівартості – оприбуткування на баланс активів, виходячи з витрат на виробництво або придбання. Принцип єдиного грошового вимірника вимагає від керівництва підприємства ведення обліку в єдиному грошовому вимірнику незалежно від видів валют, за якими здійснюють господарські операції.

До методів обліку відносять способи та прийоми, завдяки яким господарські операції фік-

суються в обліку. Що стосується процедур, організація сама розробляє відповідні процедури, виходячи із загальних вимог до облікової політики (форми ведення обліку, робочий план рахунків, порядок проведення інвентаризації, технологія обробки облікової інформації, порядок ведення управлінського обліку...).

Положеннями стандартами фінансового обліку визначено використання методів обробки даних для практичного складання фінансової звітності на основі узагальнення теоретичного базису науки, який рекомендує вибір таких методів:

- нарахування амортизації основних засобів (П(С)БО 7);
- списання запасів при їх вибутті (П(С)БО 9);
- нарахування резерву сумнівних боргів (П(С)БО 10);
- визначення доходу від надання послуг (П(С)БО 15);
- нарахування амортизації нематеріальних активів (П(С)БО 8).

Працівники підприємства самостійно обирають порядок здійснення фінансового обліку. Законодавство пропонує кілька його варіантів:

- штатний бухгалтер;
- бухгалтерська служба на чолі з головним бухгалтером;
- власник підприємства чи його керівник;
- централізована бухгалтерія;
- аудиторська фірма;
- приватний підприємець.

Одним з найважливіших елементів облікової політики є використання робочого плану рахунків, який має бути затверджений наказом про облікову політику підприємства (протягом року наказ залишається незмінним, за виключенням особливих обставин).

Орієнтований план аудиту системи обліку передбачає:

- визначення структури облікових служб, доцільність виділення підрозділів та розподілу обов'язків між обліковим персоналом;
- вивчення системи внутрішнього контролю з облікових питань;
- перевірку відповідності обраної облікової політики вимогам діючих нормативно-правових актів та специфіці інформаційної системи підприємства;
- перевірку незмінності або обґрунтованості змін облікової політики протягом звітного періоду;
- перевірку відповідності обліку вимогам П(С)БО [3, с. 47].

З метою виконання плану аудиту співробітниками аудиторської фірми систематизується інформація та фіксується в робочих документах. Одним з них може бути запропонований наступний документ, де правильна відповідь може позначатись умовним знаком (табл. 1). У примітках фіксується посилання на документ. Якщо використовують документ, складений аудитором при перевірці інших об'єктів аудиту, вказують шифр цього документа. Якщо

Таблиця 1

План аудиту системи фінансового обліку [3, с. 48]

№ з/п	Перелік аудиторських процедур	Виконавець	Індекс робочого документа	Примітки
1	Вивчення структури облікових підрозділів Вивчення розподілу обов'язків			Схема
2	Вивчення системи внутрішнього контролю з облікових питань		1.2.2.1	
3	Перевірка відповідності обраної облікової політики діючим нормативно-правовим актам		1.2.1.2	
4	Перевірка незмінності або обґрунтованості змін облікової політики протягом звітного періоду			
5	Перевірка відповідності обліку вимогам П(С)БО			Копія
6	Вивчення робочого плану рахунків			
7	Складання переліку нестандартних (нетипових) бухгалтерських записів		1.2.1.3	
8	Складання переліку помилкових бухгалтерських записів		1.2.1.3	
9	Перевірка облікових реєстрів та Головної книги на арифметичну точність			
10	Опис системи фінансового обліку та недоліків у ній			У довільній формі

документ формується вперше – він додається до тесту (використані інші документи можуть бути додані у вигляді копій).

На кожному середньому чи великому підприємстві доцільно впроваджувати систему внутрішнього контролю, яка призначена для виконання поставлених перед нею завдань. Відповідно до МСА 315, внутрішній контроль – процес, розроблений, запроваджений і підтримуваний тими, кого наділено найважливішими повноваженнями, управлінським персоналом, а також іншими працівниками для забезпечення обґрунтованої впевненості в досягненні цілей суб'єкта господарювання стосовно достовірності фінансової звітності, ефективності та результативності діяльності, а також дотриманні застосованих законів і нормативних актів [2].

Систему внутрішнього контролю можна визначити як політику підприємства, спрямовану на попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок та відхилень від норм, які можуть з'явитися у фінансових звітах. При цьому основоположні концепції аудиту передбачають, що саме адміністрація, а не аудитор повинна встановити належну систему контролю і забезпечити її функціонування. Це відповідає загальному концептуальному підходу, згідно з яким адміністрація, а не аудитор несе відповідальність за підготовку фінансової звітності відповідно до прийнятих принципів обліку. У зв'язку з цим адміністрація підприємства повинна розробити таку систему внутрішнього контролю, яка б могла забезпечити достатню впевненість у тому, що фінансова звітність представлена об'єктивно.

Т. Мултанівська і М. Горяєва дають визначення системи внутрішнього контролю як сукупності організаційних заходів, методик й процедур, що застосовуються керівництвом економічного суб'єкта з метою раціонального та ефективного ведення фінансово-господарської діяльності, забезпечення збереження активів підприємства,

виявлення, попередження, запобігання помилкам й порушенням, своєчасної підготовки достовірної фінансової звітності [4, с. 108].

При перевірці системи внутрішнього контролю на підприємстві аудитор намагається встановити величину ризику невиявлення помилок, перелік аудиторських процедур та визначитися з обсягом аудиторської перевірки.

Етапи аудиту системи внутрішнього контролю та їх характеристику можна представити у вигляді табл. 2.

Таблиця 2

Етапи аудиту системи внутрішнього контролю

Етапи	Характеристика
1. Вивчення	Використання інформації про систему обліку, комп'ютерного забезпечення внутрішнього аудиту й контролю, підготовлену обліково-аналітичними службами підприємства; – використання результатів роботи внутрішнього аудитора; – встановлення рівня суттєвості на основі зібраних даних; – використання аудиторського висновку, що стосується системи внутрішнього контролю й аудиту
2. Опис	Джерела та характер інформації господарських операцій, що мають великий обсяг реалізації або здійснені на значну суму коштів; – господарські реєстри, оскільки вони допомагають аудиторам в оцінці рівня суттєвості
3. Оцінка	Оцінка значущості внутрішніх перевірок у конкретних ситуаціях

Вивчення системи внутрішнього контролю включає окремі елементи: опитування персоналу; спостереження; запит попереднього аудитора; дослідження облікових реєстрів; ознайомлення з документами попереднього аудитора, ревізора, інших контролерів; вивчення вимог, що ставляться до організації СВК на підприємстві; тестування системи внутрішнього контролю.

Опис системи внутрішнього контролю представлено рис. 1.

Що стосується оцінки значущості контрольних механізмів, вони охоплюють наступні процедури:

1) оцінка окремих компонентів системи внутрішнього контролю (якщо керівництвом підприємства не передбачено розмежування функціональних обов'язків – недолік СВК, який ураховується при загальній оцінці системи контролю);

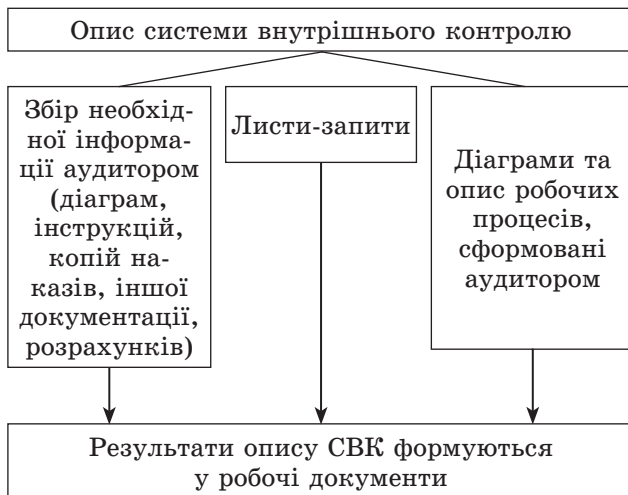

Рис. 1. Опис системи внутрішнього контролю

2) оцінка взаємодії окремих компонентів СВК (аудитор встановлює взаємодію окремих компонентів контрольного механізму з метою усунення дублювання та перевитрат при підготовці фінансової звітності).

При розробці ефективної системи внутрішнього контролю адміністрація підприємства ставить наступні основні завдання:

– адміністрація повинна мати надійну інформацію (система контролю повинна запобігати появі недостовірної інформації);

– внутрішній контроль повинен підтвердити застосування необхідних принципів ведення обліку;

– внутрішній контроль повинен попередити неефективне використання наявних ресурсів.

Основною метою оцінки системи внутрішнього контролю є створення бази для планування аудиту, а також для визначення змісту, часу проведення і обсягу аудиторських процедур, які знаходять своє відображення в аудиторському плані.

Система внутрішнього контролю визначає всі внутрішні правила та процедури контролю, запровадженні керівництвом підприємства для досягнення поставленої мети – забезпечення (у межах можливого) стабільного і ефективного функціонування підприємства, дотримання внутрішньої політики, збереження та раціонального розпорядження активами підприємства, запобігання й викриття фальсифікацій, перекручень, помилок, точність і повноту

бухгалтерських записів, своєчасну підготовку надійної фінансової інформації. Система внутрішнього контролю виходить за межі таких аспектів, котрі безпосередньо стосуються тільки системи обліку, і включає: облікову систему, середовище контролю, контрольні процедури.

Облікова система (інформаційна система, згідно з МСА 315) – це послідовність завдань і записів суб'єкта господарювання, за допомогою яких відображають операції та яка є засобом ведення обліку. Вона включає накопичення, визначення, класифікацію, реєстрацію, аналіз і представлення звітності про господарські операції та забезпечення обліку наявних активів. Ефективна облікова система повинна відповідати наступним принципам її ведення:

- реальність;
- повнота;
- оцінка;
- класифікація;
- санкціонування;
- своєчасність;
- підготовка звітності.

Середовище контролю, в якому відбуваються операції, – заходи і записи, які характеризують загальне відношення керівництва, власників підприємства до діючої системи внутрішнього контролю, важливість діючої системи внутрішнього контролю для підприємства.

До чинників середовища контролю відносяться:

- діяльність ради директорів та її комітетів;
- філософія управлінського персоналу і стиль роботи;

– організаційна структура суб'єкта господарювання, методи розподілення функцій управління і відповідальності;

– управлінські методи контролю, у тому числі кадрова політика і практика, а також порядок розподілу обов'язків.

Процедури контролю, відповідно до МСА 315, – це політика і процедури на додаток до середовища контролю, розроблені управлінським персоналом для досягнення конкретних цілей суб'єкта господарювання. Вони досить різноманітні і визначаються специфікою діяльності економічного суб'єкта. До найбільш поширених процедур контролю можна віднести:

- звітність, перевірка й підтвердження результатів порівнянь;
- перевірка арифметичної точності записів;
- контроль над прикладними програмами та середовищем комп'ютерних інформаційних систем;
- ведення і перевірка контрольних рахунків і пробних балансів;
- візування документів і контроль документів;
- порівняння внутрішніх даних із зовнішніми джерелами інформації;
- порівняння результатів інвентаризації грошових коштів у касі, застави і запасів з даними обліку;

Таблиця 3

Тест внутрішнього контролю системи фінансового обліку [5, с. 55]

№ з/п	Зміст питання	Варіант відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
1	Чи існує на підприємстві служба внутрішнього контролю				
2	Кому підпорядкована ця служба: – головному бухгалтеру, – раді директорів, – керівництву, – інше				
3	Хто розробляє політику внутрішнього контролю				
4	Чи існує на підприємстві взаємозамінність персоналу				
5	Як часто здійснюється підвищення кваліфікації фахівців				
6	Вимоги до фахівців внутрішнього контролю				
7	На підприємстві служба внутрішнього контролю використовує: – типові форми документів, – розроблені самостійно, – інші (вказати)				
8	Чи фінансова звітність до затвердження керівництвом перевіряється службою внутрішнього контролю				
9	Чи формує та надає керівництву звіти про свою роботу служба внутрішнього контролю (якщо так, то вказати періодичність звітності)				
10	Чи здійснює перевірку системи обліку та фінансової звітності ревізійна комісія (якщо так, то вказати періодичність перевірок)				Копія акту
11	Чи затверджується звітність на річних загальних зборах акціонерів (засновників)				Копія протоколу

• обмеження прямого фізичного доступу до активів та записів;

• порівняння та аналіз фінансових результатів із сумами бюджету.

Узагальнюючи вищевказане, аудит системи внутрішнього контролю можна умовно поділити на такі основні ділянки:

– підготовка плану аудиту та оцінка аудиторського ризику;

– визначення помилок та викривлень інформації, які можуть виникнути на підприємстві;

– визначення (тестування): середовища контролю, системи обліку, процедур контролю, що застосовуються підприємством;

– оцінка структури системи контролю підприємства та ефективності її функціонування. У разі висловлення судження про низький рівень внутрішнього контролю, аудитор повинен переглянути план перевірки. Як правило, у таких випадках здійснюють спеціальні аудиторські процедури та збільшують кількість тестів;

– оцінка аудиторського ризику, при необхідності – внесення змін у план аудиту [5, с. 54].

Документування інформації про структуру внутрішнього контролю та оцінку ефективності її функціонування є обов'язковим. Робочі документи формуються у вигляді анкет, блок-схем, описів, характеристик процедур контролю, письмових пояснень керівництва та працівни-

ків підприємства, висновків аудитора з питань, що досліджуються (табл. 3).

Дану таблицю використовують в якості прикладу, вона охоплює лише невеликий перелік питань, котрий може бути збільшений аудитором залежно від масштабів та специфіки діяльності підприємства [6, с. 199].

Після проведення оцінки СВА аудитор робить висновок (формує судження) щодо надійності системи обліку та внутрішнього контролю і на цій основі планує здійснення аудиторських процедур.

Висновки. Отже, ефективна система внутрішнього контролю покликана організувати загальну структуру контролю та підтримувати її у стані швидкого реагування на негативні явища і відповідності у кожний момент часу цілям підприємства. Крім того, організований внутрішній контроль є інструментом безпеки бізнесу, оскільки він забезпечує раціональне використання ресурсів підприємства, запобігає, виявляє відхилення, зловживання, здійснює моніторинг за прийняттям вчасних управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пушкар М.С. Теорія і практика формування облікової політики: [монографія] / М.С. Пушкар, М.Т. Щирба. – Тернопіль: Карт-бланш, 2009. – 260 с.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р., № 996 – XIV [Елек-

- тронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
3. МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://apu.com.ua/files/temp/Ukr-block_T1-2010.pdf.
 4. Мултанівська Т. Аудит у схемах і таблицях / Т. Мултанівська, М. Горяєва; ред. Я. Кавторєва. – Х.: Фактор, 2009. – 336 с.
 5. Аудит. Методика документування / За заг. ред. акад. АЕНУ, д.е.н., проф. І.І. Пилипенка. – К.: Держкомстат України. – 2003. – 457 с.
 6. Скобара В.В. Аудит: методологія і організація / В.В. Скобара. – М.: Дело и Сервис, 1998 г. – 576 с.